

ISTORIE
SOCIETATE &
CIVILIZAȚIE

Constanța Vintilă este cercetătoare la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga“, Academia Română. A fost directoarea proiectului european *Luxury, Fashion and Social Status in Early Modern South-Eastern Europe* (vezi <http://luxfass.nec.ro>).

Scrieri: *Changing Subjects, Moving Objects: Status, Mobility, and Social Transformation in Southeastern Europe, 1700–1850*, Brill, Leiden, 2022; *Patimă și desfătare: Despre lucrurile mărunte ale vieții cotidiene în societatea românească (1750–1860)*, Humanitas, 2015; *Evgheņiți, ciocoi, mojiți: Despre obrazele primei modernități românești (1780–1860)*, Humanitas, București, 2013; *În șalvari și cu ișlic: Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*, Humanitas, 2004, 2011; tradusă în germană cu titlul *Im Schalwar und mit Baschlik: Kirche, Sexualität, Ehe und Scheidung in der Walachei im 18. Jahrhundert*, Frank&Timme, Berlin, 2013; *Focul amorului: despre dragoste și sexualitate în societatea românească (1750–1830)*, Humanitas, 2006, tradusă în germană cu titlul *Liebesglut: Liebe und Sexualität in der rumänischen Gesellschaft 1750–1830*, Frank&Timme, Berlin, 2011.

Coautor la *Lux, modă și alte bagatele politicești în Europa de Sud-Est, secolele XVI–XIX* (împreună cu Giulia Calvi, Mária Pakucs-Willcoks, Nicoleta Roman, Michał Wasiucionek), Humanitas, 2021, tradusă în engleză *Luxury, Fashion and Other Political Bagatelles in Southeastern Europe, 16th–19th Centuries*, Humanitas, 2022; Dimitrie Foti Merișescu, *Tinerețile unui ciocoiș: Viața lui Dimitrie Foti Merișescu de la Colentina, scrisă de el însuși la 1817*, ediție critică, introducere și note de Constanța Vintilă-Ghițulescu, Humanitas, 2019.

Coordonatoarea volumelor: *Women, Consumption, and the Circulation of Ideas in South-Eastern Europe, 17th–19th Centuries*, Brill, 2017; *From Traditional Attire to Modern Dress: Modes of Identification, Modes of Recognition in the Balkans (XVIth–XXth Centuries)*, Cambridge Scholars Publishing, 2011.

CONSTANȚA VINTILĂ
FOCUL AMORULUI

DESPRE DRAGOSTE ȘI SEXUALITATE
ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ
1750–1830

Ediție revăzută și adăugită

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Seria „Societate & civilizație“
este coordonată de Constanța Vintilă

Redactor: Cristina Jelescu
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Corina Roncea, Dan Dulgheru

Tipărit la Artprint

© HUMANITAS, 2006, 2023

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Vintilă, Constanța

Focul amorului: despre dragoste și sexualitate
în societatea românească: (1750–1830) /
Constanța Vintilă. – Ed. a 2-a, rev. și adăug. –

București: Humanitas, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-973-50-8114-0

392.6

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723 684 194

Cuprins

Abrevieri	7
Introducere	9
PARTEA I	
Cu dragostea la tribunal: a iubi în rândul norodului	
<i>Vocabularul iubirii</i>	19
<i>Seducătorul și victima sa</i>	23
<i>Retorica iubirii: femeia și dragostea sa</i>	29
<i>Amorul trăit</i>	35
<i>Amoru' platonicu'</i>	41
<i>În patul iubirii</i>	43
<i>Un timp pentru a seduce</i>	46
<i>Retorica iubirii: bărbatul și dragostea sa</i>	48
<i>Amorul: „neguțătorie“ și plăcere</i>	51
<i>Lumea slugilor</i>	56
Biserica, Statul și Seducția	60
<i>Pitace, sexualitate și păcat</i>	64
<i>Gloaba pântecelui</i>	69
Practica juridică și inventarea de soluții	86
<i>Semne și dovezi</i>	91
<i>Martori, vecini și reputații</i>	94
<i>„... și văzând că nu voi lua nimic“</i>	99
<i>Jurământul</i>	105
<i>Virginitate: onoare și dezonoare</i>	111
<i>Căsătorie cu ponos</i>	116

<i>Părinții și seducția</i>	122
<i>Copiii din flori</i>	128
<i>Neculae Mares vs Ruxandra din București</i>	132

PARTEA A II-A

Sexualitatea interzisă

Concubini și concubine	144
<i>Văduva tânără</i>	148
Răpirea și ordinea socială	151
<i>Uța vs Dragomir Inimărea</i>	155
Violul: barbaria simțurilor	159
Spurcata sodomie	168
<i>Sodomia în cuplu</i>	169
<i>În prăvălie</i>	172
<i>Călugărul și sodomia</i>	174

PARTEA A III-A

Teatrul iubirii

Arta galanteriei și măestrării ei	185
<i>Baluri, muzici și cadriluri</i>	192
<i>La șosea</i>	198
<i>Luxul – nebunia cucoanelor</i>	201
Liubovul – stăpânul sufletelor	205
<i>Amanții</i>	210
<i>Mărioara și Panteleon Zalichis</i>	217
Preotul – ibovnicul satelor	225
<i>Eufrosin Poteca și cărările iubirii</i>	231
În căutarea fericirii și dragostea conjugală	240
Femeia și modernitatea timpurie	252
Criză morală, sau modernizare inevitabilă?	263
Glosar	271
Bibliografie	275

Abrevieri

AG	<i>Arhiva genealogică</i>
BAR	Biblioteca Academiei Române, București
BOR	Biserica Ortodoxă Română
DANIC	Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, București
RI	<i>Revista istorică</i>
RIS	<i>Revista de istorie socială</i>
SMIM	<i>Studii și materiale de istorie medie</i>
SAI	Studii și articole de istorie

Introducere

A înțelege maniera de a iubi, de a negocia cu sentimentele, de a fabrica relațiile dintre bărbați și femei în rândul populației sărace din mediul rural și urban, toate aceste aspecte sunt tributare, în mare parte, arhivelor judiciare. Ele păstrează practici, discursuri, atitudini, cuvinte care dezvăluie anumite forme ale relațiilor umane, anumite trăiri, anumite moduri de punere în scenă a sinelui. Dincolo de aceste imagini, mai mult sau mai puțin apropiate de niște realități pe care le bănuim, există altele care se ascund însă în umbra vremurilor și la care nu se poate avea acces din cauza imperfecțiunii sursei. Scene de seducție, scene de viol, scene de răpiri sunt de fapt istorii dramatice în care iubirea este rememorată ca o justificare în fața instanței. Printre rânduri, citim totuși sămburele iubirii ce va fi existat între tineri înainte de a se despărți, înainte chiar de a se decide să transforme totul într-un proces. Tineri îndrăgostiți, amanți separați, soți sentimentali sunt personaje la care dragostea se exprimă languros, poetic, pe note muzicale, pe ascuns sau în gura mare. Chiar dacă nu iubeau ca noi, cei de azi, oamenii de la 1800 aveau totuși sentimente, preferințe, năzuințe, visuri, melancolii și nostalgii. Citindu-le poveștile, regăsim un peisaj atât de diferit de al nostru, dar oameni atât de asemănători. Scenele oferite sunt pitorești, vocabularul uneori de-a dreptul hilar. Poate peste sute de ani așa va părea și al nostru altora. Dar privind cu seriozitate și acribie

științifică veți descoperi doar oameni, mai simpli sau mai complicați, retrograzi sau emancipați, activi sau pasivi, nepăsători sau colerici, care au iubit sau au urât, care s-au „îmbrobodit“ în prejudecăți de tot felul sau care au trecut cu ușurință în noul val de schimbare adus de marele secol al modernității românești. De la scrierea acestei cărți, în 2006, cercetarea a progresat și noi surse narative și arhive au fost descoperite și introduse în circuitul academic. Lumea rurală n-a rămas tributară doar arhivelor judiciare, ci ea s-a îmbogățit prin aducerea la lumină a memoriilor lui Dimitrie Foti Merișescu sau republicarea altor egodocumente¹.

În clasa de sus a ierarhiei sociale, arhivele judiciare sunt completate cu reflecții proprii asupra iubirii, jurnale și memorii, literatură și poezie, surse care se întrepătrund pentru a produce o imagine cât mai fidelă și a reda o lume în plină prefacere. Pe ici, pe colo se observă speranța de a găsi într-o zi fericirea sau poate doar o stare de bine. Noțiunea acoperă sensuri diferite și ține cont mai degrabă de dorințele, iluziile, așteptările fiecărui individ. După fiecare etapă de teroare, oamenii renasc și, având în minte experiența trăită, se aruncă voluptuos în viața ce curge. Dragostea nu mai este un lucru ce ar trebui ascuns. Ea invadează sufletele muritorilor, care se lasă devorați de sensibilitatea cuvintelor, de frumusețea ochilor, de văpaia privirilor. Ceea ce este evident acum, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, și, mai ales, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ceea ce se proclamă fără încetare, este dorința tuturor de a trăi și a experimenta sentimente și emoții, de a profita de fiecare minut din scurta viață de muritor. Și fiecare o spune în felul lui: vesel și bahic la Paris Mumulean și Anton Pann, senzual și grav la Văcărești și Conachi,

1. Dimitrie Foti Merișescu, *Tinerețile unui ciocoiș: Viața lui Dimitrie Foti Merișescu de la Colentina, scrisă de el însuși la 1817*, ed. Constanța Vintilă-Ghițulescu, Humanitas, București, 2019.

simpliciu, dar înflăcărat la Poteca. După fiecare război, după fiecare perioadă tulbură, cu ciumă, inundații sau foamete, oamenii se aventurează în căutarea fericirii. Perioade de acalmie, perioade de visuri și speranțe, în care amorul, dragostea, iubirea se conjugă la prezent și viitor cu ardoare, cu tenacitate, cu furie. Bineînțeles că războaiele au continuat să le invadeze casele, că ciuma a mai bătut ani la rând, că foametea nu i-a ocolit, mai ales pe cei săraci. Dar efervescența ce a cuprins lumea sfârșitului de veac a reușit să deschidă noi orizonturi, să traseze noi granițe, să aducă amorul în mijlocul societății.

Pe firul timpului, relațiile dintre bărbați și femei se succedă fără întrerupere, cunoscând etape diferite: de la simple întâlniri accidentale de câteva clipe, la relații complexe de câțiva ani, de la o noapte de dragoste la dezamăgirea abandonului, de la iubiri romantice și declarații de iubire la ura despărțirii și gustul amar al nefericirii. Multe dintre aceste istorii de dragoste au rămas în umbra timpului, altele ni se dezvăluie însă datorită dorinței feminine de a se proteja, de a supraviețui lumii masculine. Dragostea adevărată și dragostea mercantilă ajung până la urmă să fie disecate, analizate, criticate de judecători, vecini, preoți, bărbați, femei. Plăcerea, fericirea sunt descoperirile secolului; în literatură sau în gândirea filozofilor, poeților, pictorilor, ele ocupă un loc important¹. Iar muntenii și moldovenii, chiar dacă nu le-au dedicat exegeze așa cum au făcut francezii sau englezii, de pildă, nu s-au lăsat totuși mai prejos și au încercat practic să le cunoască, să și le apropie, să le descopere, să le trăiască.

La cumpăna dintre cele două secole, țările române trec printr-un amplu proces de transformare. Încă sub dominația Imperiului Otoman, dar cu o relaxare a controlului datorită

1. Robert Mauzi, *L'idée du bonheur dans la littérature et la pensée françaises au XVIIIe siècle*, Albin Michel, Paris, 1994, p. 386.

contextului internațional, ele se îndreaptă spre o nouă epocă în care modernizarea și progresul vor constitui principalele teme de discutat, analizat, rezolvat. Nu trebuie să uităm și mai ales să ignorăm importanța prezențelor militare în Țara Românească și Moldova. Ruși, austrieci, nemți, turci, francezi își aduc fiecare propria contribuție la structurarea și fabricarea unei lumi în care amorul, sentimentele ocupă un loc important. După pacea de la Kuciuc-Kainargi (1774), deschiderea către noile imperii ale civilizației mondene se concretizează prin imediata implantare de consulate – rus în 1782, austriac în 1783, prusac în 1785, francez în 1796, englez în 1801 – frecventate și luate de model de către boierii români. Mai ales după ocupația rusă din 1806–1812, schimbarea devine din ce în ce mai evidentă și mai pregnantă.

La temelia acestei cărți se află surse inedite și diverse culese în principal din arhivele atât de pline de surprize. Cum prima parte a cărții se structurează în jurul iubirii norodului, informațiile provin din condicile de la Mitropolia din București, fiind de regulă procese judecate de tribunalul ecleziastic pentru perioada 1750–1830. Cercetările mele în arhive, efectuate în ultimii 20 de ani, m-au ajutat să adun și să cunosc alte sute de procese instrumentalizate de episcopii de Buzău, Argeș sau Râmnic. Ele se păstrează astăzi fie la Arhivele Naționale ale României, fie la Biblioteca Academiei Române în condicile eparhiilor, ținute cu regularitate după 1780. De asemenea, căutările mele prin documentele Mitropoliei din Iași sau episcopiiilor de Huși și Roman, păstrate la Arhivele Statului, filiala Iași, au relevat alte zeci de cazuri. Ele nu schimbă prea mult interpretarea din această carte și nici ipotezele de lucru, dar adaugă un plus de informație, multe detalii necunoscute și, mai ales, cunoașterea. A le folosi pe toate presupune schimbarea structurii acestei cărți, gândită altfel în 2006, la începutul carierei

mele academice. Nu ne propunem acest lucru prin intermediul acestei ediții revăzute și adăugite. Ci doar vom introduce noi exemple acolo unde considerăm că va fi nevoie pentru a întări ipoteza de lucru inițială sau pentru a oferi cititorului mai multe detalii în înțelegerea unui fapt sau a unei acțiuni. Dar înainte de a trece la analizarea acestor cifre, trebuie spus că arhiva noastră nu epuizează întru totul sursa. Cum procesele pentru seducție, viol și răpire sunt judecate de diferite instanțe – ispravnicii de județ, Divanul domnesc, Departamentul de Cremenalion, tribunalul ecleziastic – există posibilitatea ca numărul reținut pentru această analiză să fie completat la un moment dat cu alte cazuri, conservate în condicile acestor departamente. În plus, s-a realizat o selecție în rândul documentelor, întrucât arhivele sunt întotdeauna incomplete, pierdute, dispărute. Regăsim, de asemenea, informații despre acordurile oferite la nivel local care nu mai necesită intervenția puterii centrale, așadar a principalei surse de înregistrare a documentelor. Cazurile selectate de mine provin în mare parte din condicile Mitropoliei din București și din condicile unor departamente de judecată din condicile Episcopiiilor locale. Cu alte cuvinte, cercetarea își asumă această lacună; sper însă că altcineva va avea răbdare și timp să citească și să caute prin miile de acte ce așteaptă să fie descifrate, inventariate, studiate, întregind astfel tabloul desenat aici. Țara Românească va constitui peisajul geografic, dar am încercat să completez și să compar cu Moldova și Transilvania acolo unde acest tip de studii există.

Forma și conținutul acestor documente sunt aproape neschimbate de la 1750 până către 1830. Rezoluțiile se încadrează cam în aceleași tipare, astfel încât putem opera un studiu al acestei arhive oferind date, idei, concluzii care să structureze concepțiile în jurul dragostei și a sexualității norodului în drum spre epoca modernă. Poveștile tinerilor

ne oferă detalii prețioase și despre alte subiecte: ilegitimitate și copii din flori, infanticid și emoții, ocupații și locurile de muncă, percepții cu privire asupra trupului și rolul vecinătăților în controlul sexualității premaritale. Am vorbit deja despre avantajele și dezavantajele acestei surse¹, au vorbit și alții², dar trebuie să fac câteva precizări: arhivele judiciare păstrează cu predilecție situațiile conflictuale și mai puțin sau aproape deloc „normalitatea“ unei zile senine din viața unui individ. Am încercat matematic să adun caz cu caz, să fac o statistică, dar am preferat să folosesc foarte puțin aceste date și să mă opresc mai degrabă asupra interpretării sutelor de exemple alese. Ele mi-au fost însă necesare pentru a înțelege societatea și maniera de a acționa a oamenilor din trecut. Subiectul în sine este destul de dificil: dragostea cu sentimente mai mult sau mai puțin exteriorizate, cu gesturi mai mult sau mai puțin narate, cu trăiri ce se lasă mai degrabă ghicite decât exprimate clar și fără echivoc. Sursa este darnică și săracă în același timp, oferă anumite informații, dar ascunde sau trece sub tăcere altele. A nu începe însă o cercetare, a nu profita de această materie primă atât de densă din teama de a nu putea descifra toate fațetele unui fenomen înseamnă a abandona din nou în uitare o arhivă imperfectă, care totuși există. Cercetările din ultimele decenii au adus importante contribuții cu privire la rolul emoțiilor în reconstituirea trecutului³; centre de cercetare sau programe

1. Constanța Vintilă-Ghițulescu, *În șalvari și cu ișlic: Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*, Humanitas, București, 2004, pp. 7–15.

2. Mihai-Răzvan Ungureanu, *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul epocii moderne*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“, Iași, 2004, pp. 5–16.

3. Daniela Hacke, Claudia Jarzebowski, Hannes Ziegler (eds.), *Matters of Engagement: Emotions, Identity, and Cultural Contact in the Premodern World*, Routledge, New York, 2020.

de master au încurajat dezvoltarea temei.¹ Studiarea emoțiilor lor a încurajat apariția și studierea unor subiecte convergente, esențiale în cunoașterea omului interior și a gândurilor sale. În ultimii ani, s-a scris o istorie a rușinii, o altă istorie a umilinței și multe alte istorii în care onoarea și dezonoarea au fost analizate ca factori importanți în controlul social.²

În partea a doua a acestei cărți, acolo unde mă voi opri mai ales asupra teatralității iubirii, sursele sunt cât se poate de diverse: acte judiciare, corespondență, folclor și poezie populară, literatură și memorii. Personajele se schimbă de această dată, iar boierii, negustorii și artizanii înstăriți se profilează ca personaje principale, pentru că ei se află în prim-planul primei modernități românești. Dar veți regăsi și alte personaje de-a dreptul spectaculoase: preotul îndrăgostit, călugărul desfrânat sau sodomit, ibovnici pătimiși și mai presus de toate femei care au pășit înaintea tuturor, aruncându-se cu patos într-o iubire ce le aduce libertatea, emanciparea, nefericirea. „Focul amorului“ a sălășluit și sălășluiește încă în inimile îndrăgostiților, chiar dacă azi cuvintele lui Eufrosin Poteca sunt ambalate în tirade mai mult sau mai puțin romantice pe Internet. Cântatul sub ferestre, declamatul versurilor pasionale, „bileturile“ cu declarații erotice, atingerile

1. <http://www.historyofemotions.org.au/>; <https://projects.history.qmul.ac.uk/emotions/>; <https://www.mpib-berlin.mpg.de/research/research-centers/history-of-emotions>.

2. Amintim aici doar câteva dintre aceste cercetări inovatoare: David Nash, Anne-Marie Kilday, *Cultures of Shame: Exploring Crime and Morality in Britain, 1600–1900*, Palgrave Macmillan, London, 2010; Tuğ Başak, *Politics of Honor in Ottoman Anatolia: Sexual Violence and Socio-Legal Surveillance in the Eighteenth Century*, Brill, Leiden, 2017; Rob Boddice, *A History of Feelings*, Chicago University Press, Chicago, 2019; Rob Boddice, *The History of Emotions*, Manchester University Press, Manchester, 2017; Ute Frevert, *The Politics of Humiliation: A Modern History*, Oxford University Press, Oxford, 2020.